

A KÉPÍRÁS SZEREPE A VIZUÁLIS NEVELÉSBEN

Tóthné Parázsó Lenke

e-mail: lenke@ektf.hu

Elek Elemérné

e-mail: elekili@ektf.hu

Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola

Eger, Eszterházy tér 1.

A Nemzeti alaptantervben (NAT-ban) a vizuális nevelés, s ezen belül a vizuális kommunikáció jelentős szerepet kapott. Célul tűzte ki a műveltségi anyag elsajátítását az alkotó kreatív cselekvési formák kialakításától a művészeti élmények befogadásáig. Feladatként jelent meg egy technikai médium (foto vagy video) használatának elsajátítása. A tanuló vizualitása, kommunikációs készsége az életkorral folyamatosan fejlődik. Kisiskoláskorban a gyermek képzeteti szubjektívek, minden szellemi tevékenysége a tapasztalati bázisról indul ki, ezért az 1–4. osztályban az ismeretszerzés középpontjában a vizuális nevelés áll, amelynek élményszerűnek kell lennie. Az 5–6. osztályban a gyermek már tud elvontan gondolkodni és képessé válik a vizuális jelek olvasására, értelmezésére. S mire az ifjú betölti a 16. életévét absztrakciós képessége és térgeometriai gondolkodása olyan magas fokra jut, hogy értelmezni tudja az elvont dolgok különböző megjelenési módjait, műszaki jellegű ábrák, folyamatok, fotók, működési elvek jellemzőit.

Az oktatásban a tanulói tevékenység változatossá tételére kell törekedni, a tanulás túltengő verbalizmusát a cselekvéses pszichomotoros aktivitás fokozásával kell ellensúlyozni. Már pusztán egy képsor megtekintése is lehet aktív elfoglaltság, mivel mozgósítja az értelem kognitív erőit.

A vizuális nevelés keretében a fototechnika, fotóművészet adta lehetőségeket szeretnénk kiemelni.

1. A fototechnika amellet, hogy művészet, a látást és tanulást szolgáló eljárásnak is tekinthető. Segítségével diákközzelbe hozza a

bonyolult, ritka vagy nehezen megfigyelhető jelenségeket, tananyagot közvetít, fejleszti a tanulók látását és képzeletét, vagyis:

- adatokat közvetít, kérdéseket ébreszt, problémákat vet fel, a valóság eseményeit a szemlélődés tárgyává transzformálja, a nehezebben érthető összefüggéseket alátámasztja;
- a tanuló a képeket egyidejűleg verbálisan és vizuálisan is elraktározza, s a kettős rögzítés eredményesebb felidézést hoz létre;
- jelentősen fejlődik a tanuló képi látása és képzelete.

2. Miközben a tanuló elsajátítja a technikai médium egy területét jelen esetben fotográfiai ismereteket, alkotó, kreatív tevékenységet végez. A helyes felvételkedészítés és nagyítás során szerzett gyakorlati ismeretek szoros kapcsolatban állnak a 7-10. osztály fizikai (fénytán optika stb.) és kémiai (savak, lúgok, oldatkészítés, redoxi folyamatok stb.) tananyaggal.

A vizuális nevelés a fotózás iránt érdeklődő pedagógusok számára új lehetőséget nyújt. Ahhoz azonban, hogy saját eszköztárukat fotóeljárással készült információhordozóval gazdagítsák és a tanulókat bevezessék ezt a kreatív látásmódot igénylő és a fényképezés technikai és kémiai ismereteit is felölelő világba, komoly és sokoldalú felkészültséget kíván a tanártól.

Főiskolánkon a hallgatók felkészítése erre a tevékenységre az oktatástechnológiai alapképzés és a szabadon választható „Fotóeljárások alkalmazása a médiatervezésnél” kurzus keretében történik.

Céljaink a képzés során, hogy a hallgatók ismerjék meg a fotótechnika, mint a vizuális nevelés, vizuális érzékeltetés, érzékelés lehetőségét. Legyenek képesek, mint leendő tanárok, az információhordozó anyag készítésekor a fotótechnika, fotóművészet adta lehetőségeket alkotó pedagógusként felhasználni, fotószakkört vezetni, fotólabort telepíteni és működtetni. Ismerjék meg a hagyományos fotótechnikán túl az ún. „hibrid fényképészetet”, a digitális feldolgozás lehetőségeit.

AZ Oktatástechnológia című kötelezően választható tanegység keretében elsősorban az adott témakörben, alapismeretek oktatására van lehetőség, amelynek során a felvételkedészítés, fekete-fehér kidolgozás kérdéseivel foglalkozunk. Célunk, hogy ismerjék és alkalmazzák a fotótechnika lehetőségeit a hatékony és szemléletes oktatásban. Oktatásunk során a felvételkedészítés technikájával, eszközeivel és vé-

gül az ún. vizes technikával foglalkozunk, távlatokban tervezzük a lehetőségek bővítését. Bár pár évvel ezelőtt még élt a szlogen „Meghalt az emulzió éljen a pixel!”. Napjainkra azonban már a hagyományos és az elektronikus képfelvételi módszerek egyensúlyba kerültek.

Jelenleg az oktatásban a hagyományos eljárás mellett a „hibrid fényképészet”-nek, a kép optikai impulzusai digitalizálásának és további feldolgozásának vannak távlatai.

Az alapképzésre épül a szabadon választható tanegységünk, a Fotóeljárások alkalmazása a médiatervezésnél. A kurzus végén a hallgatók önálló fotósorozatot készítenek az általuk kiválasztott téma köré csoportosítva, amelyeket tanszékünkön kiállítunk. Kiemelt figyelmet fordítunk a képzés során a vizuális kifejezőképesség eszköztárának megismerésére és elsajátítására.

A képi kifejezés, a képekben való gondolkodás és a képek útján történő gondolatközlés csak látszólag tűnik egyszerűnek. Már a megjelenítésnél számolni kell a képfeldolgozás általános törvényszerűségeivel, többek között azzal a ténnyel, hogy a kép megjelenése pillanatában minden elemével egyszerre hat a nézőre. Egyszerre kell a képpalkotó elemeket – színeket, vonalakat, formákat felfogni és egy kezdeti összbenyomás után történhet meg az analízis.

Így a vizuális közlésnek éppen úgy megvan a maga sajátos kifejezőmódja, mint a leírt vagy kimondott szavainknak. Ezt a kifejezőmódot – bármilyen hagyományos vagy elektronikus képírási technikáról legyen is szó – meg kell tanulni. Különösen fontos az erről való tudás az oktatásban, hiszen a taneszközök készítésénél központi probléma, hogy a tanítandó ismeretek halmazából kiemeljük a lényegét és ezt minél világosabb formában jelenítsük meg.

Az értelmi feldolgozás természetesen csak szükséges, de nem elégséges feltétele a hatékony vizuális kommunikációnak. Mindig törekedni kell arra, hogy a kép olyan érzelmeket keltsen bennünk, amelyek elősegítik a közölt tartalomhoz való megfelelő viszony kialakulását. Értelem és érzelem – a kettő csak együtt biztosítja igazán a befogadást, az azonosulást és az azt követő elvárható cselekvést. S hogy képesek legyünk rá, meg kell ismernünk a vizuális közlés „nyelvtanát és stilisztikáját”. Ennek egyik legfőbb eszköze a kompozíció.

Mi is valójában a kompozíció?

Latin eredetű szó, jelentése: összetétel, összeállítás. Ilyen megközelítésben az élet számtalan területén használjuk. „De csodálatos ez az ízkompozíció!” – dicsérünk meg egy jól sikerült ételt. A vegyészek illatkompozíciót állítanak össze, a virágkötők virágkompozícióról beszélnek. Művészeti szempontból kompozíción egy műalkotás – amely lehet zenemű, irodalmi-, képző-, és fotóművészeti alkotás – felépítését és részeinek egymáshoz való viszonyát értjük.

A **kompozíció feladata: a mondanivaló minél világosabb kifejezése. Funkciója pedig a figyelemirányítás.** Ez utóbbit a **tartalom és a szerkezet** szempontjából vizsgálhatjuk. Ha a **tartalmat** tekintjük, van némi különbség egy művészi és egy oktatási céllal és tartalommal készített kép között. Egy műalkotásnál nagyon fontos szerepet játszik készítőjének szubjektív – csak reá jellemző – belső világának tükröződése.

Az oktatási céllal készített képnél gyakran előtérbe kerülnek a kognitív tartalmak: tényeket, fogalmakat mutatunk be, összefüggéseket elemzünk, struktúrákat vizsgálunk, folyamatokat ábrázolunk. Az alkotó belső világa, szubjektív látásmódja legtöbbször háttérben marad. A tartalom szempontjából különösen azt fontos mérlegelnünk, hogy **realisztikus vagy sematikus képek** fejezik ki legjobban gondolatainkat. S ha eldöntöttük, akkor kezdődhet a képelemek kiválogatása és elrendezése. A **szerkezet felől** vizsgálva kompozíción a műalkotás **belső elrendezettségét, szerkezeti felépítést értjük.** Azt, hogy a képelemek hogyan épülnek fel, hogyan kapcsolódnak egymáshoz.

A kép megalkotása – a pontok, a vonalak, a foltok, a színek és fények, a formák és az arányok – alkalmazását igényli. A fontos dolgok kiemelése, a lényegtelenek alárendelése is ezekkel az eszközökkel történik.

A kiemelés eszközei

a/ A pont és a vonal

A pont valójában a legegyszerűbb alak. A képfelületen csak helyzete, színe és korlátozott nagysága lehet. Rögzítő és megállító jellegű – valaminek a kezdetét, helyét jelöli a síkon. A vonal a pont mozgásából keletkezik. Már nemcsak helyzete, alakja és mérete, hanem iránya is van, amellyel vezeti tekintetünket. Ha ceruzát, tollat húzunk

a papíron, nyomot hagy: egyenest vagy görbét. Megjelenhet körvonalként, belső tagolásként, de vonalkázásként is. Sokszor szuggesztívebben fejezheti ki a lényegét, mint a plasztikus forma. Vastagságával, irányával kihangsúlyozhatjuk mondandónkat. Emellett jellemző vonásokat, érzelmeket, hangulatokat, érzékeltethetünk, élményeket örökíthetünk meg.

b/ A folt

Ha vonal segítségével körbehatároljuk a sík egy részét folt keletkezik. A folt már kétdimenziós. Lehet éles, határozott körvonalú, de lehet elmosódó, puha karakterű. Alakja szabályos vagy szabálytalan. Tér- és formaérzetet kelt az emberben. Ha puzzle-szerűen néhány foltot pl. kört, háromszöget, négyszöget, stb. próbálunk különböző módon elhelyezni egy papíron, magunk is elcsodálkozunk, milyen sokféle variáció lehetséges és mindegyiknek más-más hangulata lesz, főleg ha a színeket megváltoztatjuk.

c/ A színek

A színek világa csodálatos világ. Az ember a világot színesben látja és törekszik is az ilyen formában történő megjelenítésre. A színek különböző hatása ismert.

– Vannak olyanok, amelyek aktívak, erőteljesek, dinamikusak, így különösen alkalmasak a figyelem felkeltésére és irányítására. Ilyen például a vörös és különböző árnyalatai. Nem véletlen, hogy a mindennapi életben a veszély jelzésére is használjuk. A sárga szín cselekvésre ösztönző, a kék hűvös, csillapító. Ezt a hatást **karaktisztikus hatásnak** nevezzük.

– A **kontraszt hatás** abban nyilvánul meg, hogy bizonyos színek egymás mellett megjelenve hatnak egymásra. A világos alapon a sötét színek kiemelkednek, közelebb állónak érezzük ezeket. De igaz ennek a fordítottja is. Sötét alapon csak a világos színek alkalmazásával tudunk kiemelni részleteket.

– Az **asszociatív hatás** az ember és környezete viszonylatában érhető tetten. A vöröshöz a tüzet és vért, a kékhez a vizet és az eget, a zöldhöz a természetet, a sárgához a nap fényét szoktuk társítani.

– Egy kép készítőjének mindig számolni kell a színek **szimbolikus hatásával is**. E hatás csak az adott kultúrához kötődve értelmezhető – nálunk ez a keresztény kultúra. A vörös a veszélyt, a harcot, a szerelmet jelenti. A kék a nyugalmat, bizonyos árnyalatai a ridegséget jelentik. A sárga a derűt, de szólásainkban, mint az irigység színe

is megjelenhet. A fehérhez a tisztaságot és az ártatlanságot, míg a feketéhez az elmúlást, a gyászt kapcsoljuk.

d/ A ritmus

A pontok a vonalak, a foltok, a színek, a mozdulatok, tárgyak ritmikus ismétlődése is fokozhatja a kifejezés erejét. Az ismétlés kiemeli a lényegét és lendületet ad az önmagában statikus állóképnek. Így válik a ritmus a képi kiemelés egyik fontos eszközévé.

e/ A fény és árnyék

Külön fejezetet érdemel a fény, az árnyék és a tér, mint kiemelési eszköz bemutatása. A fény kiemel, arra kényszerít bennünket, hogy kövessük útját. Az árnyék segít a térbeliség érzékeltetésében. A síkbeli formák például egy-egy szín világosabb-sötétebb fokozatainak alkalmazásával tehetők plasztikussá.

Amíg a festőművész a színek különböző tónusaival érzékelteti a fényeket, az árnyakat és a teret, addig a fotós a természetes és mesterséges fények adta hatásokat örökíti meg. A fotóművészetben a megvilágítás színhőmérsékletének és irányának helyes, céltudatos megválasztása, illetve az ehhez való alkalmazkodás a mondanivaló kiemelésének egyik eszköze. Ha a környezetben valamit megvilágítunk vagy világos környezetben valami nincs megvilágítva, csak sziluettben látszik, kiemelhetjük témánkat. Különös varázsa van az ellenfényes felvételeknek. Ilyenkor a tárgyaknak csak a körvonalai látszanak a képen.

f/ Formák és arányok

A kiemelés legfontosabb eszközeit képezik a megfelelő **formák és az arányok** alkalmazása. A főalak vagy motívum arányainak megnövelése a kiemelés egyik legősibb eszköze. Már az egyiptomiak is a kiemelés szándékával festették, mintázták nagyobbra a fáraók alakját. Képeiken a domborműveken a közrendűek mindig kisebbek. Az egyiptomi piramis építkezés is a forma nagyságára helyezte a hangsúlyt – így állítva emléket dicső uralkodóiknak.

g/ A tér érzékeltetése

A tér a testek, formák, alakok helyzeti viszonylata. A tér érzékeltetésében nemcsak a színek játszanak szerepet. A képek alkotói a vonalperspektíva és a levegőperspektíva eszközeivel utánozzák azt, ahogyan az ember a valódi teret észleli. A **vonalsperspektíva** azt az illúziót teremti meg, hogy a távoli tárgyak egyre kisebbek lesznek és a párhuzamos vonalak összetartanak. A tér mélységén túl a magasságot, a monumentalitást is érzékelhetjük. A **levegőperspektíva** azt a

légköri jelenséget utánozza, hogy a távoli tárgyakat halványabbnak és kékes színűnek látjuk.

A kompozícióról való tudásunk nem lenne teljes az **alá- és mellérendelés** problematikájának említése nélkül.

A lényeg kiemelése eleve feltételezi a kevésbé hangsúlyos részletek alárendelését. A kettő kiegészíti és feltételezi egymást. Természetesen az alárendelt részletek is fontos szerepet kaphatnak a képen – hangulatot teremtenek, árnyaltabb képet adnak a környezetről vagy a korról.

A **homályba helyezés vagy az oldalra helyezés** az egyik leggyakrabban alkalmazott eszköz. A **fedések, az alkalmazott színek és tónusok** szintén az alárendelést segítik.

A pont, a vonal, a folt, a fények, a színek és a tér, a formák, az arányok mind-mind segítséget nyújtanak a mondanivaló vizuális megfogalmazásához.

Csak az a kérdés, hogyan helyezzük el ezeket az elemeket a képen. Ehhez nyújt segítséget a komponálási módok ismerete.

Komponálási módok

A **komponálás** szó szintén latin eredetű: összerak, összetesz, összeállít a jelentése. Köznapi értelemben az élet számtalan területén komponálunk. A szakács ízeket, a vegyész illatot. De mi is komponálunk otthon meghitt hangulatú szoba belsőt, hogy jól érezzük magunkat. A tanításhoz komponálunk képeket, hogy jobban megértsük és befogadhatóvá tegyük a tananyagot. Művészeti szempontból a komponálás egy tervező, rendteremtő, tevékenység, amely során a megfelelő alkotóelemeket – jelen esetben a képelemeket úgy helyezzük el, hogy minden a kifejezés szolgálatában álljon. Tudnunk kell: minden kompozíció egy-egy sajátos egészet alkot, s ha bármely elemét módosítjuk, hatással lesz az egészre.

A képkomponálás módjai koronként változtak. Az egyiptomiak és a mezopotámiaiak **egymás alatti sorokba komponáltak**. A jelene-tek, történések az olvasási iránynak megfelelően követik egymást a képen. Valójában ma is alkalmazzuk ezt a módszert, amikor egy-egy dia- vagy transzparensterv ábra és szöveganyagát tervezzük meg.

Az egyik legősibb komponálási mód a **szimmetrikus komponálás**. A XII., és XIII. sz.-i gótikus festészetben nagyon elterjedt volt. A szentképek jelentős része ilyen kompozíció. A szimmetrikus elrendezés fokozza a kép ünnepélyességét.

Az építészetben különösen elterjedt volt, akár az alaprajzot, akár az épületek homlokzatát tekintjük. A millenniumi emlékmű klasszikus és sokak által megcsodált példája a szimmetrikus kompozíciónak.

Szintén gyakori megoldás a **középpontos kompozíció**. Ilyenkor a kép főszereplője a képfelület középpontjába kerül, így hangsúlyozza az alkotó a fontosságát.

A **háromszögbe történő komponálásnál** az alakokat vagy tárgyakat egy háromszögbe vagy gúlába helyezik. Így történik az alakok kiemelése és egyben a figyelem középre irányítása. Ez a kompozíció az alakoknak egy stabil elhelyezést is biztosít. Az elrendezés nyugalmat, harmonikus hatást kölcsönöz a képnek.

Az **átlós kompozíció** jellegzetesen barokk komponálási mód. E komponálási forma mozgalmasságot kölcsönöz a képnek.

A **kerek, zárt komponálás** lényege, hogy a vonalak egy önmagába visszatérő körvonalat, zárt egészet alkotnak. A megjelenítés alanya lehet személy – pl. Boticelli Magnificat Madonnája, de lehet egy ókori aranytál is. Napjainkban főként akkor alkalmazzák ezt a komponálási módot, ha mindenképpen igazodni kell egy-egy tárgy funkciójához.

Az **aszimmetrikus, átvágásos kompozíciót** az impresszionizmus hozta divatba. Jellemzője, hogy az alakok nem szimmetrikusan, nem középen helyezkednek el. Sokszor a kép széle át is vágja az alakokat, tárgyakat. Az ilyen képszerkesztésnél arra kell ügyelni, hogy a kép az aszimmetria ellenére kiegyensúlyozott maradjon.

Az alá- és mellérendelés sajátos lehetőségét biztosítja a képtér egy, két, három vagy esetleg több részre bontása. **Egyteres kompozíciónál** nem kap külön hangsúlyt az előtér vagy a háttér, az itt megjelenő képelemeknek a főtéma mellett kiegészítő, térkitöltő szerepe van.

A **kéttéres kompozíciónál** mondanivalónkat a tér két különböző síkjában helyezük el. A két térrész szervesen kiegészíti egymást. Az egyidejű bemutatás érzékelteti a teret és jelentős szerepe van a figyelem irányításában. A fototechnikában a mélységélességben rejlő le-

hetőségek tudatos kihasználása, az egyik térrész – gyakran a háttér – életlensége segíti a fő téma kiemelését. A **háromteres kompozíció** a bemutatott teret három elkülöníthető részre osztja. A távoli beállításoknál közkedvelt.

A kompozícióról eddig felvázoltak elsősorban a képzőművészet és fotóművészet területére vonatkoznak, de a megállapítások számos ponton elősegítik az oktatásban és ismeretterjesztésben alkalmazott sematikus ábrák elkészítését és megalapozzák a mozgókép sajátos nyelvének és kifejezési eszközeinek megismerését és alkalmazását is.